

דבר אל המורים *

על המורה, המלמד תורה עם מפרשים, לשים לב לשלש המטרות של הוראת כל מקצוע, והן: (1) למסור לילדים ידיעות מחוכן המקצוע; (2) ע"י דרכים מסוימות של מסירת הידיעות האלו לפתח את כשרונותיהם של התלמידים, בעיקר את הכשרון להתבוננות, את ההגיון ואת הרגש; (3) לקשור את לבם של התלמידים להשקפות מסוימות כדי לחנכם לתפיסת עולם מסוימת.

* מתוך...ההקדמה ל"ילקוט פירושים לתורה", מאת המחבר, הוצאת ראובן מס.

בדרך כלל משתדלים המורים בעיקר להשיג את המטרה הראשונה, וגם פירושי המפרשים משמשים למטרה זו — להרחיב את ידיעות התלמידים. כל פירוש מוסיף לדברי התורה הסברה מסוימת, היינו, מוסיף ידיעות. אולם הרי גם בשאיפה למטרה זו יש לדאוג, לכן, שהידיעות הנוספות תהיינה קשורות לדברי התורה בקשר הפנימי, ואין להסתפק אך ורק בקשר שביניהם לפי המקום — במקומו של הפירוש על יד הפסוק — או לפי הזמן — זמן קליטת תוכן הפירוש אחרי קריאת הפסוק. קביעת הקשר הפנימי בין הפירוש ובין דברי התורה היא, איפוא, הכרחית גם כאשר אנו שואפים רק להגדיל את סכום ידיעות התלמידים, ולכן הכרחי הוא גם בשביל המורה המצטמצם במטרה זו לתת לעצמו דין וחשבון על מהות הקשר בין הפירוש ובין דברי התורה, וחלוקת הפירושים השונים לפי המיונים הנזכרים לעיל, יכולה לשמש למורים מורה דרך בקביעת הקשר הזה.

לשם השגת המטרה השנייה של הוראת התורה עם מפרשים על המורה לעורר את התלמידים למצא בעצמם את הקשר הזה, על המורה לעזור לתלמידים למצוא בעצמם הן את „הקושיה“ שעמדה לפני המפרש והן את תוכן פירושו. במקרה שהקושיה (או „התירוץ“) נובעת מהשואת המקום הנדון של התורה עם מקומות אחרים של התנ"ך, יש לתת לתלמידים לעיין ולהתבונן במקומות האלה בטרם שאנו מסבירים להם את הקושיה או את התירוץ. למטרה זו רשמתי על יד פירושים מסוימים שהובאו בילקוט את המקומות בהג"ך, שעליהם מסתמך המפרש בקשייתו — או בתירוצו. ובמקרים שהקושיה והתירוץ מבוססים על דרישת המוסר וההגיון יש להביא לפני התלמידים, לפני הסברת הפירוש, את הנמוקים המוסריים וההגיוניים, המבססים את הקושיה והתירוץ — כדי לעזור לתלמידים למצוא אותם בעצמם. אמחיש כאן את הדרישה הזאת ע"י הדוגמאות הבאות:

(א) טרם שנותנים לתלמידים את פירושי הרמב"ן, בעל הטורים והאברבנאל המבארים מדוע לא הומין אברהם את אורחיו ללו, כמו שעשה לוט, יש לתת לתלמידים לקרא בתורה את שתי הפרשיות האלו (כאן מדובר, כמובן, על המחזור השני של הוראת התורה), כדי שהם בעצמם ימצאו את ההבדלים בקבלת האורחים ע"י אברהם ולוט, ומתוך השואת שאר

הפרטים בשתי הפרשיות האלו (האורחים הופיעו אצל אברהם כחם היום, ואצל לוט לפנות ערב) על התלמידים לבא בעצמם לתשובות שהמפרשים גותנים.

(ב) טרם שהמורה מסביר לתלמידים את פירושו של שד"ל לפסוק (בראשית כ"ח, י"ד); „ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה“ עליו להראות לתלמידים את הפסוק (בראשית י"ג, יד) שבו נאמר: צפנה ונגבה וקדמה וימה, כדי שהתלמידים יתפסו את שנוי הסדר של רוחות השמים בשתי הפרשיות האלו וישאלו לסיבת השנוי הזה; וכדי לתת לתלמידים את האפשרות למצוא בעצמם את באורו של שד"ל, יש לתת להם לברר, באיזה כיוון הלך אברהם (הלוך ונסוע הנגבה) ולאיזה כיוון הלך יעקב (וילך ארצה בני קדם).

(ג) טרם שמסבירים לתלמידים את פירושו של „צרור המור“ על הפסוק (בראשית י"ח, י"ט) „לא צחקתי...“ „לא כי צחקת“, יש לעורר אצלם את השאלה המוסרית, כיצד כחשה שרה את העובדה שהיא צחקה — ויש לתת להם לקרוא בעיון את הפסוק „ותצחק שרה בקרב ה“, כדי שהתלמידים ימצאו בעצמם את התשובה לשאלה הנ"ל, כי הויכוח בין אברהם לשרה היה לא על עצם העובדה, אלא על הערכתה — היינו אם צחוק פנימי, צחוק „בקרבה“, נקרא צחוק במלא מובן המלה הזאת או לא.

(ד) טרם שגותנים לתלמידים את ההסברים של הרשב"ם, החוקוני, האברבנאל והכתב והקבלה לפסוק (שמות ג', כ"ב) „ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות“ יש לעורר אצלם את השאלה המוסרית, האם מותר היה לקחת אצל המצרים, מבלי להתזיר, כסף וזהב ושמלות — והאם מותר היה לשאול — על מנת שלא להתזיר? כדי שהתלמידים ימצאו בעצמם את התשובות, יש להעמיד לפניהם את השאלה האם יכלו היהודים לקחת את כל רכושם הם — את בתיהם ואת שדותיהם, את רהיטיהם הכבדים — ואת פרי עבודתם במשך כל זמן עבודתם במצרים. השאלה הזאת תעורר בלב התלמידים את הרעיון, שהיהודים לקחו את הכסף, הזהב והשמלות חלף כל אשר היה שייך להם ושהם השאירו במצרים לרשותם של המצרים, וגם חלף עבודתם שעבדו שם.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ובנוגע לשאלת ה„השאלה“ — יש לתת לתלמידים לקרא את הפסוקים בשופטים (ח' כ"ד): „אשאלה מכם שאלה וחנני לי איש בנזם, ובתהלים (ב' ח'): „שאל ממני ואתנה גויים בחלתך“ — מהפסוקים האלה יוכחו התלמידים לדעת כי המלים „שאלה“, ו„וישאלו“ משמעותן לא תמיד בקשת הפץ על מנת להחזירו, אלא לפעמים גם בקשת מתנה.

רק אחרי שהתלמידים ימצאו בעצמם — בהדרגת המורה — הן את הקושיה שעמדה לפני המפרש והן את תשובתו של המפרש — יש לתת לתלמידים לקרא וללמוד את הפירוש. בשיטת הוראה זו, השואפת לפתח את הכחות הנפשיים של התלמידים. ע"י עבודתם העצמית, צריך כל פירוש הניתן בילקוט זה — וכן כל פירוש רש"י — לשמש לא כטקסט הנקרא בשעת השעור והמוסבר. ע"י המורה, אלא כסיכום עבודתם העצמית של התלמידים, סיכום, אשר בו ימצאו התלמידים, אחרי גמר עבודתם העצמית, את האישור לתוצאות עבודתם, את ניסוחן ואת החזרה עליהן. (בעצם, תפקיד כזה צריך למלא כל ספר לימוד).

בשיטה זו עומד במרכז עבודתו של התלמיד והמורה — לימוד התורה, ולא לימוד המפרש, המשמש רק מורה-דרך בלימוד התורה. אולם יש ללמד את התלמידים להבין את הפירושים גם מתוך דברי המפרש, היינו יש לפעמים ללכת גם בשיטה הפוכה (שהיא השיטה המקובלת) — היינו, לקרא על יד הפסוק את פירוש המפרש. לפסוק זה ולעורה את התלמידים לתפוס מתוך הפירוש את הקושיה שעמדה לפני המפרש ואת תוכן התשובה שהוא נותן. אבל אין למורה להתעלם מהעובדה שבשיטה זו, עובר מרכז הלימוד מהתורה — למפרש! — למפרש נקודת המוצא (ולא סיכום בלבד). לפעמים אחרי שהוא שימש סיכום, לשעורים מיוחדים שבהם רוצה המורה להשיג את המטרה השלישית של ההוראה — לפתח אצל התלמידים תפיסת עולם מסוימת. נקח לדוגמא את הפירושים הבאים:

(א) לדברי הפסוק (בראשית ד', ב'): „וקין היה עובד אדמה“ מעיר ה' שמשון רפאל הירש: „עבודת האדמה בלי יראת שמים מביאה את האדם למדרגתו של קין“. הרעיון הזה יכול, לתת דחיפה לשיחה מצד אחד

על ערכה הגדול של עבודת האדמה לחיים התקינים של העם, ואפילו על ערכה הרב להבראת החיים הרוחניים של היחיד והכלל — ומצד שני על ההפרזה שבהערכה הזאת לנוכח העובדה, שעובד האדמה הראשון היה גם הרוצח הראשון, ולנוכח כל אשר עוללו לעמנו בזמן האחרון „עובדי האדמה” — וגם עמים עובדי אדמה... יש ע"י כך להביא את התלמידים לידי הרעיון שאם עבודת האדמה היא תנאי הכרחי לחיים חמריים ורוחניים תקינים, אין היא תנאי מספיק! כי אין בה שום ערובה למוסר, ורק כאשר עבודת האדמה מתלכדת עם עבודת הבורא ושמירת התורה יכול עם עובד האדמה לעלות ממדרגתו של קין למדרגת גוי קדוש.

(ב) הפירוש של הנצי"ב לפסוק (בראשית ו', י"א) ותשחת הארץ לפני האלהים — „בדברים שבין אדם למקום”, ותמלא הארץ חמס — „בדברים שבין האדם לחברו”, „כי ההשחתה הקודמת גרמה להשחתה זו” — יכול לשמש נושא לשיחה מיוחדת על היחס בין האמונה בה' וקיום המצוות שבין אדם למקום — ובין המוסר. בנגוד לדעה המקובלת כי אדם בלתי מאמין בה' יכול להיות אדם מוסרי, קובע הפירוש הזה שהשחיתות המוסרית היתה תוצאה מהעדר אמונה בה' („כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה — והרגוני על דבר אשתי”) ורק האדם המאמין בה' ומקיים את כל מצוותיו — הן אלו שבין אדם לחברו והן אלו שבין אדם למקום, כי גם אותן מצוה ה' — הוא בעל מוסר מחלט.

(ג) פירושו של ר' שמשון רפאל הירש לפסוק (בראשית ו', ח') ונח מצא חן בעיני ה': „כעבור אלף ושש מאות שנה של תולדות בני אדם היה בדור ההוא רק אדם אחד (ומשפחתו) שמצא חן בעיני ה', ובאחד הזה בחר ה' להמשיך את קיומם של בני העם על האדמה”, צריך לשמש עדר גם לאנשים דתיים, הנמצאים במיעוט, שלא להתבטל מפני הרוב שאיננו דתי (לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם...) אלא עליהם להרגיש, כי הם הם בחירי ה' ועליהם לשאת בגאון את שם ה' בלבם ועל שפתותיהם.

(ד) פירושו של הרמב"ן לפסוק (במדבר ט', ט"ו) כסה הענן את המשכן לאהל העדות: „להגיד שלא היה הענן מכסה אלא אוהל העדות ולא חצר המשכן” והערתו של ר' שמשון רפאל הירש לפירוש זה: „באוהל

אתר דעת - מכללת הרצוג

העדות היה ארון העדות, ובו לוחות הברית, ובא הכתוב להדגיש, כי רק התורה גורמת לגלוי השכינה בתוך העם העברי" יכולים לשמש נושא לשיחה על ערכה של התורה ככסיס לקדושתו של העם העברי.

ה) הערתו של ספורנו למלה (בראשית ג, כ"א) ויילבשם: "לא גרשם ערומים פן בלבשם אחר כך בהשתדלותם יחשבו כי הוסיפו מעלה" יכולה לשמש נושא לשיחה על גאות האדם הבאה מנצחונותיו על כחות הטבע ומהשכלולים החמריים שהוא מכניס בחייו, מבלי שזה ימנע ממנו שפלות מוסרית — ודוגמא היא לכך יכולים לשמש העמים בעלי "התרבות הגבוהה" שהשתתפו בהשמדת שליש עמנו...

הוא אשר אמרתי לעיל: הפירושים שנאספו לתוך הילקוט הזה צריכים לא "להרגיע" את המעיין בהם, אלא להיפך, לעורר אותו לעורר בו תסיסה שכלית ומוסרית, ועל המורים לחפש בפירושים את גורמי התסיסה האלו כדי להכניסם ללב התלמידים.

הדוגמאות המעטות האלו שהבאתי יכולות לסמן ולהמחיש את הדרך בה צריכים ללכת המורים כדי לפתח אצל התלמידים, ע"י לימוד התורה עם מפרשים, את השקפות היהדות, ואת ההגיון, הרגש וכוח ההתבוננות, מבלי לשכוח, כמובן, את המטרה העיקרית — לתת להם ידיעות בתורה!

הקדמתי ל"הילקוט הפירושים לתורה"